

הרב שמואל יודא לייב לאנדעסמאן ראב"ד כולל הרבנים מאנסי

בענין לכתוב בתעודת גירושין שהצדדים אסורים זה לזה

י"ד סיון תשע"ד

כבוד הרב הגאון מוה"ר צבי בן יעקב שליט"א דיין בבי"ד תל אביב.
אחד"ש

בדבר שאלתו אם נוהגים במקומנו לכתוב הערה בכתב פיטורין (תעודת גירושין) שהצדדים אסורים זל"ז, או שהאשה אסורה להנשא לפלוני או פלוני, במקרה שההלכה מחייבת כן.

הנה, זה כבר קרוב לארבעים שנה מעת יושבי על מדין, שדננו בדיני תורה בין איש ואשתו, ומעולם לא בא לפנינו דין תורה כזה, לדון בתוך הדברים אם האשה אסורה על בעלה או לאחר. אולם, כבר קרה כמה פעמים שבני זוג שהיו נשואים זל"ז בחופה וקידושין ונתגרשו רק אזרחית, ושוב נשאה האשה מחדש לבעל שני בנשואין אזרחיים או ריפורמיים, ומאיזו סבה החליטה אחר כך שרוצה גט פיטורין מבעלה הראשון. במקרים כאלו כשבאו לפנינו לסידור הגט, היינו כותבים בכתב פיטורין הערה: "וכשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעל", ולפעמים היינו כותבים רק מלת "וכשם" לרמז על הנ"ל. וכן ראיתי אצל הרב הגאון מוה"ר חיים צבי קרוגער ז"ל שהיה ממונה על גיטין מטעם "אגודת הרבנים דארצות הברית וקאנאדא", וכפי מיטב ידיעתי, כן נוהגים הרבנים המומחים בארצות הברית שמסדרים גיטין, להעיר כן בכתב פיטורין במקרה הדורש כן.

והנה, לא ידוע לי מקור ברור לנוהג כתיבת הערה כזו. ומסתבר שהוא מחמת חיוב לאפרושי מאיסורא, שהוא מדין ערבות כמו שכתוב בריטב"א לקידושין דף כז: בד"ה אמר עולא, וחיוב ערבות הרי מוטל על כלל ישראל, ובעיקר על בית דין, ובפרט לבי"ד קבוע בעיר.

[ועיין בקצות החושן סי' ג' סק"א ובנתיבות המשפט שם סק"א שנחלקו אם יש חיוב גם ליחיד לכוף על קיום מצות עשה או רק לבי"ד לבד, ובקיום מצות לא תעשה גם להקצות (במשובב הנתיבות שם) יש חיוב על היחיד.]

ואף שלמעשה לא מצאתי מנהג כתיבת הערה כזו בספרי הפוסקים, אבל כפי מה שקבלתי בצעירותי מאת זקני הרבנים, כן היה נוהג הגאון הגדול מוה"ר יוסף אליהו הענקין ז"ל, שמעת שהיגר לכאן מרוסיא בשנת תרפ"ג היה נחשב במדינות ארצות הברית וקאנאדא לרב רבנן ולאחד מגדולי הפוסקים, ורבנים מרחבי המדינה וממדינת קאנאדא היו פונים אליו לשמוע את דעתו באיסור והיתר, ובפרט בעניני אישות וגיטין. (הגאון הנ"ל נולד בשנת תרמ"א ונפטר בי"ג אב תשל"ג. ובגיל עשרים בערך נסמך להוראה מהגאון הרידב"ז מסלוצק ומהגאון בעל ערוך השלחן. מאז שימש ברבנות בערי קאווקאז שבגרוזיא [והתכתב באותו זמן עם בעל שו"ת דברי מלכיאל, עיין שם בח"ה סימנים ק', ק"ט, רמ"ט, רנ"א, ובח"ו סי' מ"א], ואחר כך שימש בערי רוסיא הלבנה עד הזמן שהיגר למדינתנו. ביקרתי אצלו איזה פעמים סמוך לזמן הסתלקותו כדי לישא וליתן עמו בכמה עניני הלכה שהתיחסו אליו, ולא עלתה בידי לקבל תשובה על שאלותי; וזכורני ששאלתי אותו איזה הסבר בפולמוס שהיה לו עם הבית דין בפתח תקוה בשנת תש"כ בערך (כפי מה שמצאתי בכתביו), אבל לא היה בכחו לענות כי כבר היה אז זקן מופלג, תש כח וסגי נהור, ורק ענה לי, אינני זוכר אבל הנני מתמחה בדיני גיטין יותר מכל רבני ארץ ישראל, ובלשונו: "איך געדענק נישט אבער איך קען הלכות גיטין בעסער פון גאנץ רבנות".)

דאיכא חששא בגט, אלא אומר לבית דין והם מוחין שלא ינשאו זה לזה לעולם, ואחר כך נותן לה גט ואומר הרי את מותרת לכל אדם, (בנימין זאב סי' צ"ט בשם האגודה, הובא בכנסת הגדולה סי' קל"ז בהגהות הטור אות ר').

הנה, תשואת חן חן לו על הערתו, אבל אחר העיון נלע"ד שנכונים דברי במה שכתבתי שאינו ידוע לי מקור ברור למנהג כתיבת דבר זה במעשה בית דין מכח מה שכתבו מחברי סדרי גיטין, ומה שכ"ת הביא אינו מגוף סדר הגט אלא הוספת בעל קב נקי, ואבאר את דברי.

דהנה, המעיין בכל סדרי גיטין הראשונים והאחרונים שהגיעו אלינו יוכח שמחבריהם עשו למטרה לנגד עיניהם רק דבר אחד, והוא, לבאר ולהבהיר הדברים הנוגעים לעצם מעשה והכשר הגט. והיינו, שבסדרי הגט באו להורות ולהודיע בפרטיות את כל המעשה אשר יעשה הרב בשעה שמסדר הגט מלפני מינוי הכתיבה עד אחר הנתינה, הן בגט מיד הבעל להאשה והן בגט שליחות; וכל הדברים שהקיפו והורו בהם, בכלל ובפרט ובפרטי פרטיות, כגון בירור רצון הבעל והאשה, בירור שמותיהם, ביטול מסירת מודעות, מינוי הבעל לסופר ולעדים, נוסח הגט, מינוי שליח ונוסח שטר הרשאה, אופן הנתינה להאשה מיד הבעל או מיד שלוחו, כולם נוגעים להכשר הגט לבד, והרי שמו, "סדר הגט", יוכיח עליו. ורק בדברים מסוימים ומועטים מאד מצינו למקצת מחברים, אבל לא כולם, שחרגו מזה והוסיפו גם איזה דבר שהלכתו נתהוות מכח מעשה הגירושין.

והנה, בסדר הגט להרא"ש, מובא בסוף פסקי הרא"ש לגיטין, ובתשובת הרא"ש כלל מ"ה סי' כ"ט, וברבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב כ"ד ח"ב; ובסדר הגט להרשב"א, מובא בר"ן על הרי"ף סוף גיטין ונבשינוי לשון] בארחות חיים הלכות גיטין אות ה'; ובסדר הגט להרי"י מקורבל (הסמ"ק) מובא

ואין שהוא, ברור ופשוט שמוטל חיוב ביותר על הבתי דין הרשמיים שבארץ ישראל לעשות כן. ועיין בתשובת חתם סופר חושן משפט סי' קע"ז שכתב, דבכל מצות יכול כל אחד לכונן חברו, ורק להוציא ממון מיד המוחזק או להוציא אשה מיד בעלה [שגם זה הוא הוצאה ממוחזק, משום שהבעל מוחזק בה], צריך דוקא בית דין, שזה הוי משפט – ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם – ולא לפני הדיוטות. ויוצא לפי דבריו, שענין זה הוא חיוב מיוחד המוטל דוקא על בית דין, ובפרט על בתי דין הרשמיים שלכם, שנחשב אצלכם כ"בית דין קבוע בעיר" ממש.

בהוקרה כערכו הרם

שמואל יהודה ליב לאנדעסמאן

אב"ד

עוד בענין הנ"ל

ב' תמוז תשע"ד

כבוד הרב הגאון מוה"ר צבי בן יעקב

שליט"א דיין בבי"ד תל אביב

בדבר המנהג במעשה בית דין שנותנים לאשה גרושה שזינתה, שבית דין כותבים שאסורה לבעלה ולמי שזינתה עמו בשעת נישואי בעלה, וכתבתי שאינו ידוע לי מקור ברור למנהג כתיבת הערה כזו ושלא מצאתי מנהג כתיבת הערה כזו בספרי הפוסקים, ועל זה כתב כ"ת שנעלם ממני מה שכתוב בסדר גט ראשון ושני אות רמ"ט: "הרב יגנוז אצלו הגט ... ויש אומרים שיכתבו בהמעשה בית דין ... ואם היא מעוברת או מניקה יבאר בהמעשה בי"ד הזמן שצריכה להמתין מלהנשא ... ואם גירשה מחמת שנטענת (כמבואר בשו"ע אהע"ז סימן י"א, יבאר בהמעשה בי"ד שאסורה לבעל ולבועל) (ועיין לעיל סימן רל"א בקב נקי); ושם בקב נקי כתוב: "בעל שחושד אשתו מראובן ורוצה לגרשה ושלא תנשא לראובן, לא יאמר לה חוץ מפלוני או על מנת שלא תנשאי לפלוני,

ולדעת הגט פשוט שם בס"ק צ"ז חיברו התשב"ץ] סי' י"ב אות כ"ו, שכתב "ומשביע האשה שלא להינשא מצ' יום, מלבד יום נתינת הגט". ובדומה לזה בסדר גט רבי יעקב מרגלית (מבית מדרשם של המהרי"ל ומהר"י ווייל) סי' נ"ח אות כ"ג, שכתב: "ויזהיר הרב את האשה שלא תינשא בתוך צ"א יום, מלבד היום שנתגרשה בו, ומלבד היום שנתארסה בו". וכן מצאתי הזכרת שלשה חדשי הבחנה בסדר גט מהרי"ל (בספר מהרי"ל); ובסדר גט תרומת הדשן (שנדפס ביחד עם ספר ל"ו שערים לבעל תרוה"ד); ובסדר גט אשכנזי לתלמיד מהר"י ווייל (נדפס בסדר חליצה הנ"ל) סי' ג' אות י"ד; ובמהר"ם מינץ בנספחים שבסוף שו"ת (מהדורת מכון ירושלים); ובסדר גט מהר"י מינץ [בשליח הנותנו לאשה] אות כ', ובסוף אות ס"ט ובאות קכ"ג; ובסדר גט מוה"ר אליעזר טרויש (נדפס בסדר חליצה הנ"ל) - ראב"ד פראנקפורט סי' כ"ט אות ס"ו; ובסדר הגט שבדרכי משה; ובמחבר בסדר הגט סע' פ"ז; ובלבוש סי' קנ"ד סע' כ"ה אות ע"ו ואות ק"ט.

והנה, המחברים האלו הוסיפו רק אזהרת שלשה חדשי הבחנה, ולא הזכירו כלל אזהרת איסור נישואין לכהן, חוץ ממהר"י מרגלית, בספרו ים שעשה שלמה (דף שא) בהעתק סדר הגט של רבי מאיר מרעגנשפורק אות ל"ד, שכתב: "ויאמר לאשה שלא תינשא תוך צ' יום חוץ מיום שנתגרשה בו וחוץ מיום שנתארסה בו, ולא תקחי כהן". ושוב מצינו למחבר אחד בכמה דורות אחריו, והוא בסדר הגט להגאון מוהר"ר משה יפה מקראקא ז"ל (בתקופה קצרה קודם הרמ"א) ממה שקבל מכמה גדולים [שהעתיקו ר"י איילינבורג] (נדפס בפסקי ושאלות ותשובות מהר"ש מלובלין), שהוסיף גם על זה, וכתב: "ויצוה לאשה שלא תארס לאיש אחר עד אחר י"ג שבועות, דהיינו צ"א יום מלבד יום שנתגרשה בו ומלבד יום שתתארס בו. ואם היא מעוברת אז לא תינשא עד שיהא לתינוק ב' שנים מיום לידתה, ושלא תינשא לכהן", ולדבריו יוצא, שבנתינת גט

בארחות חיים שם; ובסדר הגט לרבינו ברכיה, מובא בתוספות חכמי אנגליא דף 79; ככולם לא נזכר כלל וכלל שום דבר שאינו נוגע לעצם מעשה והכשר הגט. ובדומה לזה בסדר גט לרבינו פרץ, מובא בהגהות סמ"ק סי' קפ"ד, ובהגהות סמ"ק מצורף סי' קפ"א, ובהגהות מיימוניות קושטנטינא הלכות גירושין פ"ד ה"ט, נזכרים רק דברים שנוגעים לעצם מעשה והכשר הגט, ורק ששם נתוסף דבר אחד, והוא איסור הוצאת לעז, שכתב: "וצריך לשים חרם על כל העומדים שם שלא יוציאו לעז על הגט". וכן מצינו בסדר הגט בכלבו סי' ע"ו, שכתב: "ויקבל חרם שלא יוציא לעז על הגט"; ועוד שם: "וצריך להטיל חרם על העדים שם שלא להוציא לעז על הגט" (וכנראה מסוף לשונו שם שהוא לשון רבינו פרץ); וכן הוא בסדר הגט שבספר הנייר; ובסדר הגט למהר"ק אות כ"ט (מהדורת אורייתא בהוספות שבסוף הספר).

ונראה, שכוונתם לא היתה להוסיף איזה דבר שאינו נוגע לעצם סידור הגט, אלא שהחליטו להזכיר חרם הוצאת לעז כיון שתוצאתו היא גם כן דבר שנוגע לעצם סידור הגט, והיינו, דאם יוציאו לעז (שאינו אמת) ויתקבל, הרי יוצא למפרע שהיה כל כתיבת ונתינת הגט לריק. ואף שיש לומר דטעמם להזכרת החרם הוא מכח החומר שבו, שהיה שכיח שהמגרשים היו מלעזים אחר הגט שהגט הוא פסול, ועל זה תיקן רבינו תם ותלמידיו חרם חמור מאד למי שמערער על הגט (ולשון החרם מובא במרדכי גיטין רמז תנ"ה), מכל מקום נראה העיקר כמו שכתבתי. ואולי היה חומר ענינו צירוף לעיקר טעמם.

ועל כל זה, מצינו לקדמונים, ומהם שנחשבו גם לראשונים, שהוסיפו להזכרת החרם גם איזה דברים שאינם מעצם הגירושין. אלא שהלכתם נתהוות מכח מעשה הגירושין. יעייין בספר קונדרסין (נדפס בתוך "סדר חליצה" - מהדורת מכון ירושלים) [שהב"י בסי' קכ"ט מביאו ומזכירו כמה פעמים,

היא מעוברת או מניקה יבאר בהמעשה כי"ד הזמן שצריכה להמתין מלהנשא ... ואם גירשה מחמת שנטענת". ובאמת יש כאן עירוב ועירוב דברים, כי אין זה מגוף דברי סדר הגט הרמ"י, והמעין בכל דפוסי סדר הגט של הרמ"י, כולל מה שנדפס בכל הוצאות השלחן ערוך (אחר סדר הגט של המחבר ורמ"א), יראה שמלים אלו, דהיינו לסמן ההלכה בכתב דוקא, ולכתוב שגירשה מחמת שנטענת, חסרות לגמרי.

ועיין בשו"ת פרי השדה ח"ג סי' קי"א שנשאל כמה שבסדר הגט סי' רמ"ו, רמ"ז ורמ"ח, כתוב להזהיר הגרושה שלא תתארס תוך תשעים יום, וכן שלא תנשא לכהן, ולמה לא נכתב להזהיר אותה שלא תדור עם המגרש במבוי אחת, שאסור גם כן כמו שכתוב בגמ' כתובות דף כט. ובאבה"ע סי' קי"ט סע' ז'. והשיב (בתירוצו אחד), "דהא שלא תתארס תוך צ' יום, וכן שלא תנשא לכהן זה, נולד לה על ידי הגירושין, ולכן שפיר צריך להזהיר על זה בשעת גירושין. מה שאין כן זה שלא תדור עמו במבוי אחת או בחצר זהו שלא יבאו לידי זנות, וזה לא בא לה על ידי גירושין דוקא, שהרי קודם הגירושין גם כן היתה צריכה הרחקה מאיסור זנות, וכל אדם צריך להרחיק מזנות כל אחד לפי הענין שלא יפגע באיסור ערוה, רק על ידי גירושין הבעל גם כן נאסר עליה כמו שאר אדם שאסורה עליו, אבל האיסור לא בא בשעת גירושין דוקא, משום הכי לא שייך להזהיר בשעת גירושין דוקא רק שלא תתארס תוך תשעים יום או שלא תנשא לכהן", ולא הזכיר כלום מדין נטענת. ומדבריו מבואר גם כן שלא היה כתוב ענין זה בסדר הגט כלל. ועוד, דלפי הסברו אין סבה להזהיר שאסורה להנשא למי שנטענת עליו, שהרי איסור זה גם כן אינו בא מחמת הגירושין, כי נאסרה תיכף על הבעל ועל הבעל משעה שזינתה, ורק שבמציאות לא שייך ענינו להיאסר לבעל כל זמן שהיא תחת בעלה, וגם באלמנה שנפקעה רשות בעלה מעליה עדיין אסורה על הנטען.

לאשה יש להזהיר עליה בשלשה דברים: להמתין שלשה חדשי הבחנה, וכ"ד חודש אחר לידת הולד, ושאסורה לכהן.

ובתקופה של (בערך) שני דורות אחריו, אכן הביא כן רבי מיכל רבי יוזפס (הרמ"י) שהיה תלמיד לבעל תוספות יום טוב, בסדר הגט שלו (והוא סדר הגט הקבוע שמשתמשים בו), שכתב באות רמ"ו: "יזהיר הרב לאשה שלא תתארס תוך תשעים יום חוץ מאותו היום וחוץ מיום שתתארס בו"; ובאות רמ"ז: "אם היא מעוברת או מניקה יזהיר אותה שלא תתארס עד שיהא לולד כ"ד חודש חוץ מיום שנולד וחוץ מיום שתתארס בו; ובאות רמח: "יזהיר אותה עוד שלא תינשא לכהן". ובספרו ברכת המים שם הסביר לדין הראשון ש"כן כתבו האחרונים"; ובדין השני: "כן כתב מוהרר"ס (רבי ליפמאן סגל – בעל תוספות יום טוב), וכ"כ מהר"ר משה יפה גבי נתינת שליח הגט ליד האשה. ובודאי לאו דוקא כתב שם, דהוא הדין כשנותן הבעל עצמו הגט לידה"; ובדין השלישי: "כן כתב מהר"ר משה יפה גבי נתינת שליח הגט ליד האשה. ובודאי גם זה לאו דווקא. ואף על פי שבשאר סדרי גיטין לא כתב כלל אזהרה זו, ונראה שהטעם מפני שהכל יודעים זה מאחר שכתוב בתורה בפירוש, מכל מקום נראה שיש לחוש להזהיר אותה מפני שבזמנינו יש קצת נשים שאין יודעת זה, ויש לחוש שתלך למקום שאין מכירין אותה ותאמר שם שהיא אלמנה ולא גרושה כדי שיהיו לה קופצים יותר, ושמה יודמן לה כהן שירצה לישא אותה ותנשא לו בשגגה". ומזה נשתלשל ונשתרכב מנהגנו שאחר נתינת הגט להאשה מזהירים אותה על שלשה דברים הנ"ל.

והנה, המעיין בלשונות שבכל סדרי גיטין הנ"ל יוכח שכל עניני אזהרות אלו היו דוקא בעל פה ולא בכתב. ועל זה השיג עלי כ"ת שנעלם ממני מה שכתוב בסדר גט ראשון ושני אות רמ"ט: "הרב יגנוז אצלו הגט ... ויש אומרים שיכתבו בהמעשה בית דין" ... ואם

בכך הוסיף לפעמים דבר בתוך גוף נוסח סדר הגט בכתיבת חצאי רבוע. וכוונתו היתה גם כן כמו שכתבתי, שאף שהמחברים עד זמנו כיוונו דבריהם רק בצורך אזהרה לאשה, שיש לחוש לשוגגת, ולזה מספיק גם באזהרה בעל פה, אבל מחמת שלפעמים יש לחוש שתעבור על האזהרה, ובפרט במקום שיש לחוש כן בודאי, והלא מדין ערבות יש חיוב לאפרושי מאיסורא, ועיקר החיוב הוא על מי שיש בידו להפריש, והרי במקרה של גט דבר זה נעשה ונתבצע תמיד על יד הרב הכותב לאשה הכתב פיטורין, כי תצטרך להראות את זה אפילו במקום רחוק שאין מכירין אותה ואת מעשיה כשתרצה להנשא, ועל כן הוסיף גם דין זה, וגם שיהא נעשה בכתב דוקא. [ולע"ד שזהו גם כוונת ספר קונדרסין הנ"ל שכתב: "ומשביע האשה שלא להינשא מצ' יום, מלבד יום נתינת הגט", שמאד קשה למה יש צורך להשביעה, והוא ענין שלא מצאנו בשום מקום, וכנראה שכתב זה מכח מעשה שקרה לפניו שהבין שלא יספיק אזהרה בלבד.]

ומחמת שספרו קב נקי נדפס כמה פעמים, הן בחייו בשנת תרכ"ח ותרמ"ה (נפטר בשנת תר"נ), ותרע"ד ותרצ"ה, ושוב כמה פעמים אחר מלחמת עולם השניה, נעשה ספר זה לנחלת הרבנים, ומחמת שכל מסדרי גיטין השתמשו בספרו לא עלה על דעתם כלל לעיין ולברר ולחלק בדברים שהוסיף משלו, אבל מצד עצמו דברי טעם הם, וכמו שכתבתי. וגם בזמננו, אף שהרבה רבנים אין כותבים בכתב פיטורין שנותנים להאשה מה שמזהירים את האשה בסתם, ראיתי לרבנים גדולים שכן כתבו אזהרת המתנת שלשה חדשי הבחנה ושאסורה לכהן. ויותר מזה ראיתי למורי גאון ישראל מרן רבי משה פיינשטיין נ"ע, שחוק ממה שכתב שאסורה לכהן ושצריכה להמתין שלשה חדשי הבחנה, גם היה מפרש היום שממנו והלאה מותרת להנשא.

בכבוד הראוי

שמואל יהודה ליב לאנדעסמאן

וכנראה שהקב נקי הוכיח זה על פי מה שכתב שם בס"י רל"א: "בעל שחושד אשתו מראובן ורוצה לגרשה ושלא תנשא לראובן, לא יאמר לה חוק מפלוני או על מנת שלא תנשאי לפלוני, דאיכא חששא בגט, אלא אומר לבית דין והם מוחין שלא ינשאו זה לזה לעולם, ואחר כך נותן לה גט ואומר הרי את מותרת לכל אדם. (בנימין זאב סי' צ"ט בשם האגודה גיטין פ"ט סי' קנ"ז, הובא בכנסת הגדולה סי' קל"ז בהגהות הטור אות ו').". ולע"ד, דאין כוונתם כלל על צורך אזהרה כמו שאר האזהרות שמזהירים לגרושה בשעה שמקבלת את הגט, אלא דשם דנו בדין שיויר בגט המובא בגמ' גיטין דף פב. ובטור סי' קל"ז ושלחן ערוך שם שאין הגט מועיל, ומחמת שהבעל רוצה לאסרה על מי שחושדה ממנו, על כן כדי לצאת מחשש איסור שיויר שיגרום לביטול הגט נתנו עצה להגיד להבעל שיגרש בסתם והבית דין כבר יזהירו אותה על כך, אבל אינו מבואר שם שגם בלי מניעת חשש זה יעשו כן הבית דין מעצמם. ועוד, ששם מבואר רק ענין זה שיש לבית דין למחות בידם שלא ינשאו זה לזו, דהיינו שהם יגידו לה בעל פה דבר זה במקום הבעל, דאם יגיד לה הבעל בעצמו יש לחוש לשיויר בגט, וכנ"ל, אבל אינו מבואר שם שהבית דין מודיעים את זה גם בכתב, ובפרט להודיע את זה גם לאחרים על ידי המעשה בית דין שנותנים להאשה, שתצטרך להראות את זה כשתרצה להנשא מחדש.

ומה שסוף סוף הביא כן בעל המחבר הספר קב נקי על סדר הגט הרמ"י, הוא רבי אברהם דוד לאוואוט, שהיה רב בניקאלאייב ותלמיד הצמח צדק מליובאוויטש, הנה גאון זה איזן, תיקן, חקר והסביר דברי סדר הגט, (כי לא היה בנמצא ספר ברכת המים שחיבר הרמ"י לבאר דברי עצמו, ומחמת זה גם בעל פתחי תשובה כתב הערותיו על סדר גט זה), וכמובן, שבהיותו מורה הוראה ואחראי על תיקון בדקי העיר על כן כשסבר שיש צורך